

Ujlaki Tamás

**A tulajdon korlátozása elméleti,
történeti, jogösszehasonlító,
kodifikációs és alkotmányos
nézőpontból**

PhD értekezés tézisei

Szeged 2008

1. Kutatási feladat összefoglalása, kutatás célkitűzései

A tulajdon, mint teljes dologi jog jelentősége generációktól és korszakoktól független, így a dolog, mint a tulajdon közvetett tárgya feletti uralom teljességét csökkentő korlátok problémáinak elemzése mindig aktuális lehet. Jelen kutatás komplex jelleggel kívánja a témához kapcsolódó kérdéseket bemutatni, különös figyelemmel korunk aktuális kérdéseire, így a nemzetközi kitekintés egyre fokozódó jelentőségére, az Emberi Jogok Európai Egyezménye témánk szempontjából releváns rendelkezéseire és azok gyakorlatára, a tulajdon korlátozásának alkotmányos kérdéseire, valamint -a Ptk. kodifikációjára is tekintettel- a jogi szabályozás lehetséges jövőbeni irányaira. Utóbbi szegmens képezi talán az értekezés legjelentősebb részét, abból a gondolatmenetből kiindulva, hogy a történetiség legfőbb ontológiai sajátossága az idő három dimenziója, így a jogtudományi kutatás nem elégedhet meg a jelen joganyagának, vagy joggyakorlatának elszigetelt vizsgálatával. A témához kapcsolódó joganyag múltjának, és fejlődéstörténetének elemzése egy komplex kutatás integráns részét kell, hogy képezze, így a vizsgált kérdések során minden esetben kitérek az adott jogintézmény történetének legfontosabb, témánk szempontjából releváns vonatkozásaira, illetve azon folyamatok bemutatására, amelyek hatására bármilyen jellegű változás történt akár a vizsgált jogintézmény tételes jogi szabályaiban, akár az adott kérdésről való elméleti gondolkodásban. A három dimenzióból adódóan a jelen vizsgálata a jogfejlődés múltjának kiegészítésével sem lehet elegendő, mert a kutatásnak föl kell tárnia a jogfejlődés múltjára tekintettel az adott időszak jogának jellegzetességeit és várható hatását, valamint a jogfejlődés távlatait. A jog vonatkozásában általános jelleggel leszögezhető, hogy a jog a *múlthoz* kapcsolódva hat a *jelen* viszonyaira, miután a követendőt szabályozza, ezzel pedig a *jövőt* készíti elő. Ezt Moór Gyula így fogalmazta meg: „A jog által a múlt irányítja a jelent és a jövőndőt”. Mindezekre figyelemmel a vizsgált tételes jogi kérdések lehetséges jövőbeni szabályai is a kutatási feladat integráns részét képezik

Az értekezés tehát a fentieknek megfelelően négy fő részből áll:

Az első részben a tulajdon korlátozásának általános kérdéseit vizsgáljuk, a kutatás fókuszába azt a dilemmát állítva, ami a tulajdon, mint teljes dologi jog látszólagos

korlátlanlansága és a különböző, részletesen kifejtett szükségszerű korlátozások között van.

A második részben a tulajdon egyes konkrét magánjogi korlátozásait vizsgáljuk. A szükségszerű elméleti bemutatás mellett a mindennapi életviszonyokban felmerülő számtalan gyakorlati kérdésre tekintettel a dolgozat ezen része elsősorban a bírói gyakorlat bemutatásáról szól: hogyan érvényesülnek az egyes tulajdoni korlátokat szabályozó normák a gyakorlatban. A kutatást érintő tételes jogi szabályok a dolgozat ezen részében kerülnek tárgyalásra, így az iméntiekben fejtegetett módszer a szabályozás lehetséges jövőbeni irányai vonatkozásában leginkább itt bontakozhat ki: azokon a területeken, ahol a jelenlegi szabályozással elméleti problémák merülnek fel, illetve ahol a gyakorlatban merül fel nehézség a szabály alkalmazása kapcsán. Ezeken a területeken a klasszikus magánjog, a jelenleg hatályos jog normatív tartalma és a bírói gyakorlat, illetve a helyenként előkerülő külföldi elméletek alapján a dolgozat megpróbálja vázolni a leghatékonyabbnak tűnő jövőbeni szabályozás lehetőségét, a de lege ferenda javaslatok a magyar szabályozás hatékonyságának fokozását szolgálják.

A harmadik rész a tulajdon korlátozásának és védelmének alkotmányos kérdéseit boncolgatja, hiszen a komplex kutatás számára ezek nélkülözhetetlenek: ahogy a jogi szabályozást általánosságban nem lehet kiszakítani a társadalmi kérdések rendszeréből, úgy a magánjogi szabályozást sem lehet teljes mértékben megérteni a rá vonatkozó alkotmányossági kérdések tárgyalása nélkül. A jellegénél fogva magas absztrakciós szinten szabályozott terület tárgyalásánál –szemben a második résszel- elsősorban a kutatás elméleti jellege bontakozik ki, amelyben a jelentős német hatásra tekintettel fokozottan előtérbe kerül a nemzetközi kitekintés: az értekezés jelentős hangsúlyt fektet a német alkotmánybíróság gyakorlata, illetve a gyakorlat mögött álló német szakirodalom összehasonlító szemlélettel történő bemutatására.

A negyedik rész az Európai Unióhoz történő csatlakozásnak köszönhetően fokozottan aktuálissá vált terület, a tulajdon európai korlátozásának és védelmének kérdésében lefolytatott kutatások összefoglalását tartalmazza. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének is integráns részét képezi a tulajdon túlzott korlátozással szembeni védelme. Az ennek során felmerülő jogesetek kapcsán több ízben foglalkozott az Emberi Jogok Európai Bírósága az alkotmányos kérdéseket tárgyaló harmadik részben kifejtett, a tulajdon autonómia védő szerepét átvevő egyéb jogosítványok kérdésével, illetve az ott ugyancsak kifejtett kisajátítással. Így a korunkban különösen felértékelődő, témához kapcsolódó emberi jogi kérdések tárgyalása mellett fokozza ezen rész jelentőségét a magyar gyakorlatban

előforduló kérdéseknek a külföldi jogrendszerekben, illetve az európai jogvédelem során kialakított megoldási lehetőségeinek elemzése, amelynek segítségével a kutatási terület legfontosabb diszciplínáinak még inkább átfogó megértéséhez juthatunk közelebb.

2.A kutatás módszerei,forrásai

Az eddig ismertettek alapján a történeti, a nemzetközi és a komparatív szemlélet túlsúlya mutatkozik meg a dolgozatban. A vizsgált kérdések és jogintézmények története bemutatására mindig az adott fejezetben kerül sor,mert célszerűbb folyamatában szemlélni egy adott kategóriát, és a múltból előre ívelő folyamatos gondolati ív alapján bemutatni a jelenleg fennálló helyzetet és- amennyiben ez a kérdéskör jellegénél fogva lehetséges, illetve szükséges- levonni a következtetéseket a lehetséges jövőbeni szabályozás iránya tekintetében. A tételes jogi szabályok és az egyes konkrét jogintézmények elemzése tekintetében a leíró-elemző módszer érvényesül,amely néhány esetben szükségszerűen kiegészül a kritikai szemlélettel, amikor a jelenlegi szabályozás, vagy gyakorlat hiányosságaira, illetve esetenkénti inadekvát voltára tekintettel változtatásra irányuló javaslat kerül megfogalmazásra.

A nemzetközi és komparatív szemlélet érvényre juttatását az irodalomjegyzékben feltüntetett idegen nyelvű (döntően német, kisebb részben angol) eredeti forrásanyag áttanulmányozása segítette,amelyeknek a magyar forrásokkal való összevetése lehetővé tette a vizsgált kérdések komplex elemzését. Bizonyos jellegű kérdések tárgyalásánál szükséges volt a jogági határok átlépése, hiszen a vizsgált téma alkotmányos vonatkozásainál alkotmányjogi kérdéseket is elemezni kellett, illetve az Emberi Jogok Európai Egyezménye gyakorlatának bemutatása során szükséges volt a vizsgált ügyekhez kapcsolódó alapvető eljárásjogi szabályok bemutatása, így a dolgozat az adott részben érintőlegesen polgári eljárásjogi kérdéseket is vizsgál. A fentiekre tekintettel az értekezés néhány részében interdiszciplináris szemlélet is tetten érhető.

3. A kutatás tudományos eredményei

Az előző két pontban ismertetett eltérések az egyes vizsgált kérdéskörök jellegében értelemszerűen nemcsak a kutatási feladat célkitűzései, illetve módszerei, hanem a

kutatás eredményei tekintetében is jelentkeznek, hiszen az egyes fejezetekhez rendelt kutatási célok szükségképpen eltérő eredményekben manifesztálódnak. A tulajdon korlátozása egyes kérdéseinek tételes jogi szabályait vizsgáló második részben a kutatás de lege ferenda jellegének kibontakozása folytán az eredmények új szabályozási javaslatokban, illetve a meglévő rendelkezések esetleges hiányosságai kiigazítási javaslataiban manifesztálódnak. Ezek összegzése tételesen felsorolható, a fontosabbak ehelyütt is ismertetésre kerülnek. A többi részben az eredmények a leíró-elemző-összehasonlító jelleg, és a vizsgált kérdések elméleti megközelítése miatt inkább az absztrakció magasabb fokán jelentkeznek, így ezeknél a részeknél az eredmények tételes jogilag, illetve taxatív is megragadható felsorolása kevésbé tehető meg. Az alábbiakban az egyes részek eredményei szerepelnek, az eddig kifejtetteknek megfelelően leginkább részletesen a tételes jogi szabályokat és gyakorlatot de lege ferenda szemlélettel vizsgáló második részre fókuszálva.

I. A bevezetés jellegű első fejezet a tulajdon korlátozásának általános kérdéseit vizsgálva elsődlegesen a kutatás tárgyát képező jogintézmény komplex bemutatását tűzi ki célul, részletesen körüljárva az ellentétet, ami a tulajdon, mint legteljesebb dologi jog látszólagos korlátlanlansága, illetve többirányú, szükségszerű korlátozása között feszül. Itt a kutatás céljánál fogva kevésbé az újdonságok megállapítása, mint inkább a kérdésre vonatkozó elméletek összegzése és ebből egy adekvát, logikus rendszer és magyarázat összerakása volt a cél, megalapozva a későbbi részekben kifejtetteket is. A dolgozat ezen részének eredményei tekintetében fokozottan irányadó Marcel Proust azon megállapítása, mely szerint „a valódi felfedezés nemcsak abban áll, hogy új területeket találunk, hanem abban, hogy új szemmel nézzük az eddig ismert világot.”

A tulajdonról kétséget kizáróan megállapítható, hogy össztársadalmi érdekből korlátozható. A társadalmi és gazdasági fejlődésnek vannak olyan feltételei, amelyek egyértelműen szükségesek, de amelyeket az egyes tulajdonosok vagy nem tudnak vagy egyszerűen nem is akarnak megteremteni. Így szükséges az állam gazdaságba történő, tulajdoni korlátozásban manifesztálódó beavatkozása. Tehát a tulajdon korlátlanlanságát valló nézetekkel szemben teljes mértékben el kell fogadni Haberle megállapítását, aki szerint a tulajdon nem abszolút jogosítvány, hanem csak a kultúrált állami lét megteremtésének egyik eszköze, amelynek eszköz jellegéből szükségképpen következik egy sajátossága: adott esetben szembekerülhet más eszközökkel, így azok korlátozhatják.

II. A tulajdon egyes magánjogi korlátozásai, tehát az elidegenítési és terhelési tilalom, a szomszédjogok és a haszonélvezet tételes jogi szabályozása kapcsán felmerült problémák és ezek lehetséges jövőbeni megoldási lehetőségei közül az alábbiakban a fontosabbak kerülnek ismertetésre.

- A szinte végtelen számú szomszédjogi be- és áthatás tekintetében lehetetlen kimerítő szabályozást adni, ezért megnő az általános szabály, a polgári jogi alapelvek és a bírói gyakorlat szerepe. Az Mtj. nem tartalmaz általános szabályt, a Ptk. 100. §-a viszont generálklauszula jellegű: „A tulajdonos a dolog használata során köteles tartózkodni minden olyan magatartástól, amellyel másokat, különösen szomszédait szükségtelenül zavarná, vagy jogaik gyakorlását veszélyeztetné.” Az új Ptk. tervezete is fenntartja ezt a szabályt. Helyesnek tekinthető egy ilyen, generálklauszula jellegű szabály, hiszen ezzel az eset konkrét körülményeire rálátással rendelkező bíróságra hárul a mérlegelés feladata, aminek a konkrét tények ismeretében könnyebb eleget tenni, mint egy kódex szintű jogszabályban részletesen szabályozni. Azonban a törvény által szabályozni kívánt társadalmi viszonyok kibővülésével ezt a rendelkezést is bővíteni lehetne. A kor szava a tulajdon használatának az emberi környezet védelmével való összhangját állítja egyik legfontosabb követelményként a tulajdonosok elé, így de lege ferenda a Ptk-ba is be lehetne iktatni egy olyan kitételt, mely szerint a tulajdonos nem gyakorolhatja úgy a tulajdonjogot, hogy azzal környezetét is veszélyezteti.

- Rendszerbeli elhelyezés tekintetében eltérés található az Mtj. és a Ptk. között az elővásárlási jog vonatkozásában is: a kutatás tárgyához kapcsolódó jelentőségét ezen jogintézménynek az adja, hogy az Mtj. a tulajdoni korlátok között tárgyalja. Ezzel szemben a Ptk. a kötelmi jogban, az adásvételi szerződésnél. Itt is felmerült az elméletben a régi besoroláshoz való visszatérés, azonban de lege ferenda az nem tekinthető indokoltnak, mert még a tulajdonostárs javára fennálló elővásárlási jog sem dologi jogi jellegű intézmény, így nincs dogmatikai oka annak, hogy egy kötelmi jogi stílusjegyeket felvonultató jogintézményt a dologi jogi szabályok között helyezzünk el. Az Alkotmánybíróság szerint sem válik dologi jogi természetűvé e kötelmi természetű jogintézmény pusztán attól, hogy a Ptk. a tulajdonostársra vonatkozó elővásárlási jog intézményét - törvényszerkesztési, de nem dogmatikai okokból - a közös tulajdonra vonatkozó szabályok között helyezi el. Alátámasztja ezen megközelítés helyességét az is, hogy ezen elővásárlási jog gyakorlására nézve is a kötelmi jogi rendelkezések alkalmazandók.

Az idegen dologbeli jogok tekintetében a tulajdon korlátozása szempontjából a haszonélvezet, illetve a telki szolgalmak tekinthetők a legjelentősebbnek, így a továbbiakban a kutatás ezen jogintézményekre vonatkozó, a témát közvetlenül érintő rendelkezések közül a fontosabbak lehetséges jövőbeni szabályozásai irányai tekintetében keletkező eredményeinek ismertetésével folytatódik.

- A tulajdonjog egyik fontos korlátozása az idegen dologbeli jogokon belül a telki szolgalom. Itt különösen aktuálissá tette a kutatást, hogy a Ptk. szabálya még a motorizáció széleskörű elterjedését megelőző. Ezáltal a változatlan jogszabály és a jogszabály megalkotását követően jelentős mértékben megváltozott társadalmi viszonyok között szükségképpen keletkező diszharmónia feloldása és az adekvát értelmezési lehetőség megtalálása szép kutatási feladatot képezett a szolgalom és a gépjármű relációjában. A jogtudományban találkozhattunk olyan megközelítéssel, mely szerint a motorizáció mai jelentőségére tekintettel a gépkocsinak az ingatlan területén történő elhelyezése hozzátartozik az ingatlan rendeltetésszerű használatához, és csak a szomszéd méltánylást érdemlő érdeke lehet akadálya ilyen szolgalom alapításának. A bírósági gyakorlatban ezzel ellentétes tendenciaként olyan értelmezés is teret nyert, hogy a motorizáció egyre növekvő jelentősége és térhódítása önmagában még nem eredményezheti azt, hogy a törvényen alapuló szolgalom gépkocsival való átjárásra is feljogosítja a jogosultat. Az elmélet és a bírói gyakorlat áttanulmányozása, valamint a szolgalom céljának figyelembevétele alapján a kutatás eredményeként jelentkező megközelítés mindkettőnél komplexebb, a lényege, hogy a kocsival való átjárás szolgalmi jog alapításának okául szolgálhat, ehhez azonban fel kell tárnai a szükségességét, mértékét, és a szolgalmi jogot ennek megfelelő korlátozással, szabatosan kell az ítélet rendelkező részében meghatározni. A megközelítés előnye, hogy mind a tulajdonos, mind a tulajdon korlátozását eredményezhető jog jogosultja érdekeinek figyelembe vételére és mérlegelésére lehetőség nyílik.

III. A tulajdon korlátozásának alkotmányos kérdéseit boncolgató részben az eredmények a leíró-elemző-összehasonlító jelleg, és a vizsgált kérdések elméleti megközelítése miatt inkább az absztrakció magasabb fokán jelentkeznek, így ezeknél a részeknél az eredmények tételes jogilag, illetve taxatív is megragadható felsorolása kevésbé tehető meg.

- A téma szempontjából talán legfontosabb kérdést, a tulajdon szociális kötöttségeit a magyar alkotmányból csak közvetetten lehet levezetni, az Alkotmány preambuluma segítségével, amely utal a szociális piacgazdaságot megvalósító jogállamba való átmenetre. Ezért itt a magyar szabályozásra gyakorolt jelentős német hatás miatt a német gyakorlatban felmerült folyamat és kérdések feltárásának a hazai viszonyokra történő adaptációja tekinthető a legfontosabbnak, külön kiemelve a korai német alkotmányfejlődés azon rendelkezését, amely expresszisz verbis kimondja, hogy „a tulajdon kötelez”. A problémát itt az jelentette, hogy a tulajdonvédelmi rendelkezések középpontjában a kisajátítás állt. Ezért amennyiben a tulajdonba való beavatkozást nem tudták a kisajátítás fogalmi körébe bevonni, akkor a tulajdonosnak azt el kellett tűnie. A kérdést a Reichsgericht úgy oldotta meg, hogy kiterjesztette a kisajátítás fogalmának értelmezését: nem feltétlenül követelte meg, hogy a tulajdon korlátozásának legyen kedvezményezett alanya, hanem az alkotmányos tulajdonvédelem körébe -amennyiben a konkrét szituációban ez szükségesnek mutatkozott- bevonta a tulajdoni korlátozásokat is. Ezt a tendenciát emelte jogi erőre a Grundgesetz 14. cikkelye, amely dogmatikailag jelentős változást hozott, de gyakorlatilag nem csinált mást, mint a bírói gyakorlat jogalkotás felé történő szignalizációjára reagálva tételes jogi erőre emelte a korábbi szabályozás alkalmazása során a gyakorlatban végbement fejlődést. A vonatkozó magyar alkotmánybírói határozatokban is a némethez hasonló érveléssel találkozhatunk, a folyamat és a végeredmény tehát adaptálható a magyar viszonyokhoz is, ezzel is kiemelve az összehasonlító és komparatív jellegű kutatás jelentőségét.

IV. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének a tulajdon védelmével, illetve korlátozásával kapcsolatos részei közül leginkább a tulajdon tárgyainak meghatározása, illetve a megfosztás értelmezése kapcsán van rengeteg vitatott kérdés, amelyek megoldása, vagy legalábbis az adekvát megoldáshoz való minél közelebb jutás volt a kutatás feladata. A nehézségek az egyes nemzeti jogokban is fennálló problémák fokozottabb jelentkezésében vannak: vagyis a szabályozás szükségszerűen elvont általánossága és az életbeli szituáció konkrét egyedisége között feszülő jogelméleti ellentmondásban. Ez csak a jogesetnek a rá vonatkozó szabály alá történő szubszumálásával oldható fel. Gyakran azonban az egyes nemzeti jogokhoz képest is szükségszerűen még inkább általánosságban fogalmazó Egyezmény szabályai tekintetében még nehezebb a kérdést eldönteni. Különösen izgalmas kérdés az Egyezmény tulajdonvédelmi klauzulája, amely a javak (possessions) tiszteletben tartásáról beszél, és a tulajdontól (property) való megfosztást tilalmazza. A Bíróság megállapította a

Handyside ügyben, hogy az eltérő megfogalmazás ellenére a két kifejezés ugyanazt a dolgot takarja: a tulajdont. Ugyanakkor nemcsak a szoros értelemben vett tulajdon tárgyait részesíti védelemben az Egyezmény, hanem például idetartozhat a jogosan elvárt bevétel is. Ezzel szemben a jövőben esedékes bevételek csak akkor tartozhatnak az Egyezmény hatálya alá, ha már megdolgoztak értük vagy jogilag érvényesíthető követeléssel kapcsolatosak.

V. Az eredmények összegzéseként kiemelendő, hogy a tulajdon korlátozásának egyes különböző aspektusait vizsgáló részek lezárásaként az adott részben tárgyalt kérdések legfontosabb vonatkozásainak az absztrakciónak az adott terület jellegénél fogva elérhető, lehető legmagasabb szintjén történő összegzése megtörtént, így ezek megismétlése nélkül csak az eredmények legfontosabb hasznosítási lehetőségeire térek ki a továbbiakban

4. A kutatás eredményeinek hasznosítási lehetőségei

A bevezetésben a kutatás céljaként jelzett kérdések komplexitása, sokfelé ágazó elméleti és gyakorlati összefüggésrendszere mindegyik vizsgált területen széleskörű külföldi szakirodalom feldolgozását tette kötelezővé. Ennek a körülménynek az előnye a komparatív szemlélet előretörésében jelentkezik, hiszen a témával foglalkozó egyes, különböző külföldi könyvek, cikkek, alkotmánybírósági határozatok, illetve eseti döntések gyakran nemcsak a magyar szemlélettől, hanem egymástól is jelentős mértékben eltérnek. A sokféle megközelítési mód szintéziséből leszűrhető megállapítások pedig általánosságban is hasznosíthatók, illetve többségükben, az esetenkénti szükséges korrekcióval a magyar viszonyokra is adaptálhatók. Ennek talán legtipikusabb konkrét példája a dolgozatban a tulajdon korlátozásának alkotmányos kérdéseivel foglalkozó német gyakorlatnak a hazai viszonyok szintjére történő átvitele.

A vizsgált terület jellege lehetővé teszi az értekezés eredményeinek több szinten történő felhasználását: az egyetemi oktatásban elsősorban alternatív tárgyak, illetve jogösszehasonlító jellegű kurzusok tekintetében. Ezen túlmenően a kérdésre vonatkozó elméletek összegezése a téma bármelyik szegmensével kapcsolatos, jövőbeni kutatás kiindulópontja lehet. A tételes jogi kérdések de lege ferenda jellegű megállapításai pedig a jogi szabályozás esetleges jövőbeni módosításai tekintetében lehetnek iránymutatóak.

5. A témával kapcsolatos, fontosabb publikációk jegyzéke

1. Ujlaki Tamás: A tulajdon magánjogi korlátozásai az 1945 előtti magyar magánjogban és de lege ferenda az új kodifikáció szemszögéből (In: Az ELTE Polgári Jogi TDK évkönyve 1999)
2. Ujlaki Tamás: A tulajdon magánjogi korlátozásai a bírói gyakorlat szemszögéből és alkotmányossági nézőpontból(In:Az ELTE Polgári Jogi TDK évkönyve 2000)
3. Ujlaki Tamás: A kötelmi jog általános részének és bírói gyakorlatának elméleti történeti és jogösszehasonlító elemzése. (In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Magyar Hivatalos Közlönykiadó 2006)
4. A Polgári Törvénykönyv Magyarázata (társszerző): XVII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIV. fejezet (Magyar Hivatalos Közlönykiadó 2006)
5. Csődjog (társszerző): 41.-64.§. kommentárja (HVG ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft.)

Tamás Ujlaki

**Die Beschränkungen des Eigentums
aus theoretischem, historischem,
kodifikatorischem und
verfassungsrechtlichem
Gesichtspunkt**

Thesen der PhD-Dissertation

Szeged 2008

1. Zusammenfassung der Forschungsaufgabe und Zielsetzung

Die Bedeutung des Eigentums als volles sachliches Recht ist unabhängig von Generationen und Epochen, deshalb kann eine Analyse der Problemen bezüglich der Einschränkungen der Vollständigkeit der Gewalt über die Sache als mittelbares Objekt des Eigentumsrechts jederzeit aktuell sein. Die vorliegende Forschung präsentiert auf komplexer Weise die mit dem Thema verbundenen aktuellsten Fragen, insbesondere die immer größere Wichtigkeit des internationalen Ausblicks, die relevanten Bestimmungen der Europäischen Menschenrechtskonvention samt ihrer Praxis, die verfassungsrechtlichen Probleme der Eigentumsbeschränkung sowie – auch im Blick der Kodifikation des neuen ungarischen Zivilgesetzbuches – die möglichen zukünftigen Gestaltungsrichtungen der Regelung. Letzteres stellt einen wesentlichen Anteil der Arbeit dar, da sich die Rechtswissenschaft, aufgrund der drei ontologischen Dimensionen der Zeit (Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft), nicht auf eine isolierte Prüfung des gegenwärtigen Rechts beschränken darf. Die Darstellung der Vergangenheit und der Entwicklung der einschlägigen Rechtsnormen soll in eine komplexe Forschung entsprechend einbezogen werden, daher werde ich die wichtigsten Aspekte der Geschichte der betreffenden Rechtsinstituten darstellen und diejenigen Abläufe erläutern, die eine Änderung entweder des positiven Rechts oder der Theorie der betreffenden Frage bewirkt haben. Aufgrund der drei Dimensionen der Zeit reicht eine Prüfung der Gegenwart ohne die Darstellung der geschichtlichen Entwicklung nicht aus, deshalb ist es die Aufgabe des Forschers, unter Berücksichtigung der Vergangenheit dieser Entwicklung auch ihre gegenwärtigen Eigenheiten und einschätzbaren künftigen Wirkungen und Perspektiven darzulegen. Allgemein formuliert kann davon ausgegangen werden, dass das Recht sich an die *Vergangenheit* verknüpft, regelnd auf die Verhältnisse der *Gegenwart* auswirkt und dadurch die *Zukunft* vorbereitet. Oder wie von Gyula Moór ausgedrückt: „Durch das Recht, die Vergangenheit leitet die Gegenwart und die Zukunft“. Deshalb gehören auch die möglichen zukünftigen positivrechtlichen Regelungen unzertrennbar zur Forschungsaufgabe.

Demnach ist diese Arbeit in vier Kapitel unterteilt:

Im ersten Kapitel werden allgemeine Fragen der Eigentumsbeschränkung betrachtet und der Gegensatz zwischen der Unbeschränktheit des Eigentums als volles

sachliches Recht und seiner vielfältigen notwendigen Einschränkungen in den Brennpunkt gestellt.

Im zweiten Kapitel werden die einzelnen privatrechtlichen Beschränkungen des Eigentumsrechts untersucht. Angesichts der unzähligen praktischen Problemen in den tagtäglichen Lebenssachverhalten enthält dieses Kapitel im Wesentlichen die Analyse der richterlichen Praxis der Anwendung der das Eigentum beschränkenden einzelnen Rechtsnormen. In diesem Kapitel werden die positiven Rechtsnormen behandelt, und die oben ausgeführte Methode betreffend die möglichen zukünftigen Regelungsrichtungen kommt vorwiegend hier zur Wirkung: Dort, wo die gegenwärtige Regelung theoretische Probleme aufweist oder praktisch schwer anzuwenden ist. In diesen Bereichen versucht die Arbeit – anhand des klassischen Privatrechts, des geltenden Normeninhalts, der richterlichen Praxis sowie bestimmter ausländischer Theorien – eine möglichst effiziente zukünftige Regelung aufzuzeichnen; die de lege ferenda Vorschläge wollen die Wirksamkeit der ungarischen Regelung fördern.

Im dritten Kapitel werden verfassungsrechtliche Fragen der Eigentumsbeschränkung und des Eigentumsschutzes erörtert. Diese sind für eine komplexe Forschung unentbehrlich: Wie die rechtliche Regelung im Allgemeinen nicht aus dem System gesellschaftlicher Fragen herausgegriffen werden kann, so kann auch die privatrechtliche Regelung nicht ohne die Analyse einschlägiger verfassungsrechtlicher Fragen verstanden werden. Bei der Betrachtung dieses charakteristischerweise auf einer hohen Abstraktionsebene geregelten Bereichs entfaltet sich, anders als im zweiten Kapitel, vor allem die theoretische Eigenschaft der Forschung. Unter Berücksichtigung der nicht unerheblichen deutschen Einwirkung wird die Praxis des Verfassungsgerichts der Bundesrepublik Deutschland sowie der theoretische Hintergrund dieser Praxis in einer vergleichenden Betrachtungsweise dargestellt.

Das vierte Kapitel ist eine Zusammenfassung der Forschung im – dank dem Beitritt zur Europäischen Union zunehmend wichtigen – Bereich der europäischen Eigentumsbeschränkung und des europäischen Eigentumsschutzes. Der Schutz des Eigentums gegen exzessiver Beschränkung ist auch in der Europäischen Menschenrechtskonvention enthalten. Der Europäische Gerichtshof für Menschenrechte hat sich im Rahmen zahlreicher Rechtssachen mit Fragen der Eigentümergegenwart und anderen Befugnissen sowie mit der Frage der Enteignung befasst. Die Relevanz dieses Kapitels wird neben der Darlegung menschenrechtlicher Bezüge auch durch die Analyse der in ausländischen Rechtsordnungen und in der europäischen Rechtsprechung entstandenen Lösungsmöglichkeiten zur in Ungarn häufigen praktischen Probleme – die

uns an ein umfassendes Verständnis der wichtigsten Disziplinen des Forschungsbereichs näher bringen – begründet.

2. Methoden und Quellen

Die Arbeit beruht, wie bisher schon dargelegt, auf einer historischen, internationalen und komparativen Sichtweise. Die Geschichte der behandelten Fragen und Rechtsinstitute wird immer im jeweiligen Kapitel aufgeführt, weil es zweckdienlich ist, die betreffende Kategorie als Ablauf zu betrachten, und die gegenwärtige Situation anhand eines aus der Vergangenheit in die Zukunft gerichteten ununterbrochenen Gedankenbogens zu präsentieren sowie – soweit aufgrund der Merkmale der Fragestellung notwendig bzw. möglich – die Richtungen einer etwaigen zukünftigen Regelung betreffend Schlüsse zu ziehen. Die Analyse der positiven Rechtsnormen und der konkreten Rechtsinstitute erfolgt nach der deskriptiven-analytischen Methode, die fallweise mit der kritischen Betrachtungsweise ergänzt wird, als die aktuelle Regelung oder Praxis mangelhaft oder inadäquat erscheinen und deshalb Änderungsvorschläge formuliert werden.

Die internationale und komparative Sichtweise wurde durch das Erdauern der im Literaturverzeichnis aufgeführten fremdsprachigen Quellen (überwiegend auf Deutsch, zum kleineren Teil auf Englisch) unterstützt, deren Nebeneinanderstellen mit den ungarischen Quellen eine komplexe Analyse der untersuchten Fragen ermöglichte. Bei bestimmten Fragen war es notwendig, die Grenzen der Rechtszweige zu überschreiten, so bei den verfassungsrechtlichen Bezügen. Bei der Darstellung der Praxis aufgrund der Europäischen Menschenrechtskonvention war eine Erwähnung der grundsätzlichen Verfahrensregeln notwendig, deshalb werden im betreffenden Teil auch zivilprozessrechtliche Fragen berührt. Somit ist manchen Teilen der Arbeit auch eine interdisziplinäre Betrachtungsweise eigen.

3. Die wissenschaftlichen Ergebnisse der Forschung

Die bisher angeführten Eigenarten der jeweiligen Fragestellungen treten nicht nur in Verbindung mit der Zielsetzung und in der Methodik der Forschung auf, aber auch angesichts ihrer Ergebnissen, weil die verschiedenen Forschungsziele der jeweiligen Kapitel notwendigerweise zu unterschiedlichen Ergebnissen führen. Im zweiten Kapitel,

wo die positiv-rechtlichen Regeln der Eigentumsbeschränkung untersucht werden, manifestieren sich die Ergebnisse in Regelungs- oder Regelungsergänzungsvorschlägen. Diese können aufgezählt werden, die wichtigsten werden auch hier erwähnt. In den anderen Kapiteln präsentieren sich die Ergebnisse wegen der deskriptiven-analytischen-vergleichenden Methode eher auf einer höheren Abstraktionsgrad, sie sind deshalb positiv-rechtlich oder taxativ weniger aufzuzählen. Hier folgen die Ergebnisse der einzelnen Kapitel, wobei eher auf das zweite Kapitel fokussiert wird, das das positive Recht und die Praxis unter einer *de lege ferenda* Betrachtungsweise darlegt.

Das einführende erste Kapitel untersucht allgemeine Fragen der Eigentumsbeschränkung, und hat als Ziel, das Objekt der Forschung komplex darzustellen und der Gegensatz zwischen der Unbeschränktheit des Eigentums als volles sachliches Recht und seiner vielfältigen notwendigen Einschränkungen zu erörtern. Hier liegt das Ziel der Forschung weniger in der Feststellung von Neuheiten, vielmehr in der Zusammenfassung der Theorien in ein adäquates, logisches System, das als Grundlage und Erklärung für den Inhalt der folgenden Kapiteln dient. In Verbindung mit diesem Kapitel darf an Marcel Proust erinnert werden: „Entdeckung besteht nicht allein darin, Neues zu finden, aber auch darin, bisher Bekanntes aus einem neuen Blickwinkel zu betrachten“.

Es liegt jenseits aller Zweifel, dass das Eigentumsrecht aus gesamtgesellschaftlicher Interesse eingeschränkt werden darf. Es gibt Voraussetzungen zur gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Entwicklung, die eindeutig notwendig sind, die aber die einzelnen Eigentümer nicht realisieren wollen oder können. Deswegen wird die Eigentumsbeschränkung als staatlicher Eingriff notwendig. So ist gegenüber der Ideen über eine Unbeschränkbarkeit des Eigentumsrechts Haberles Feststellung zu bestätigen, wonach das Eigentum kein absolutes Recht, sondern ein Mittel zur Schöpfung eines gesitteten Staatswesens ist, und wegen seines Daseins als Mittel notwendigerweise mit anderen Mitteln in Konflikt geraten und von denen eingeschränkt werden kann.

II. Unter den Problemen und ihrer möglichen Lösungen in Verbindung mit den einzelnen privatrechtlichen Eigentumsbeschränkungen – also Verkaufs- und Belastungsverbot, Nachbarrechte, Nießbrauch – sollen hier die wichtigsten erwähnt werden.

- Die nahezu unendlich vielfältigen nachbarrechtlichen Eingriffe sind unmöglich abschließend zu regeln, deshalb haben hier die allgemeinen Regeln, die Grundsätze des Zivilrechts und die richterliche Praxis eine sehr große Rolle. Der Mtj. (Entwurf zum ungarischen privatrechtlichen Gesetzbuche) enthält keine allgemeinen Regeln, wohl aber das Ptk. (ungarisches Zivilgesetzbuch) im § 100 eine Generalklausel: „Der Eigentümer hat sich bei der Nutzung der Sache jeden Verhaltens zu enthalten, das Andere, insbesondere seine Nachbarn unnötig stören oder die Ausübung ihrer Rechte gefährden würde“. Der Entwurf zum neuen Ptk. hält diese Regel aufrecht. Eine solche Generalklausel ist als richtig zu erachten, weil dadurch die einzelnen Tatsachenumstände vom Gericht erwägt werden sollen, die einfacher geht, als sie in einer Rechtsnorm ausführlich voraussehend zu regeln. Diese Bestimmung bedarf aber einer Erweiterung. Das wichtigste aktuelle Erfordernis gegenüber den Eigentümern ist, dass das Eigentum im Einklang mit dem Schutz der Umwelt genutzt werden soll, folglich sollte de lege ferenda eine Bestimmung in das Ptk. aufgenommen werden, wonach der Eigentümer sein Recht nicht mit einer Gefährdung der Umwelt ausüben darf.

- Das Vorkaufsrecht wird im Mtj. – anders als im Ptk., wo es im besonderen Schuldrecht, beim Kaufvertrag erwähnt wird – unter den Eigentumsbeschränkungen geregelt. In der Theorie wird zum Teil der Wunsch geäußert, zur alten Regelung zurückzukehren. Das kann aber de lege ferenda nicht als begründet erscheinen. Nicht einmal das Vorkaufsrecht des Miteigentümers hat sachenrechtliches Charakter, folglich wäre es dogmatisch falsch, ein schuldrechtliches Rechtsinstitut im Sachenrecht zu behandeln. Auch das ungarische Verfassungsgericht hat festgestellt, dass das Vorkaufsrecht des Miteigentümers keine sachenrechtliche Natur dadurch erlangt, dass es – aus Gründen der Kodifikation, nicht aus Gründen der Dogmatik – unter den Vorschriften des Miteigentums geregelt wird. Diese Ausführung wird dadurch unterstützt, dass auch für die Ausübung dieses Rechts die Bestimmungen des Schuldrechts gelten.

Unter den Rechten an fremder Sachen sind der Nießbrauch und die Grunddienstbarkeiten am wichtigsten, so setzt sich die Arbeit mit der Darstellung der möglichen zukünftigen Regelungsrichtungen diesbezüglich fort.

- Eine wichtige Eigentumsbeschränkung stellen die Grunddienstbarkeiten dar, die zu den Rechten an fremder Sachen gehören. Hier verleiht der Forschung die Tatsache eine besondere Aktualität, dass die Regelung im Ptk. noch aus der Zeit vor dem motorisierten

Zeitalter stammt. Deshalb war es eine schöne Forschungsaufgabe, in der Relation Grunddienstbarkeit und Kraftfahrzeug die Disharmonie zwischen der unveränderten Rechtsnorm und den erheblich veränderten Lebenssachverhalten zu mildern und adäquate Auslegungsmöglichkeiten zu finden. In der Rechtswissenschaft findet man die Auffassung, dass im Hinblick auf die gegenwärtige Wichtigkeit der Motorisierung, dass die Unterbringung eines Kraftfahrzeugs auf einem Grundstück zur zweckmäßigen Nutzung des Grundstücks hinzugehört, und diese nur durch eine billigungswürdige Interesse des Nachbarn verhindert werden kann. In der richterlichen Praxis existiert jedoch auch die Auslegung, dass die immer größer werdende Wichtigkeit der Motorisierung an sich noch keinen Grund für die Ausübung der gesetzlichen Grunddienstbarkeit mittels Kraftfahrzeugs darstellt. Nach Durchforsten der Theorie und der Praxis, sowie Betrachtung des Zwecks der Grunddienstbarkeit ergibt sich die folgende komplexe Überlegung: Zur Durchfahrt im Kraftfahrzeug kann eine Grunddienstbarkeit begründet werden, es soll dazu aber eine Notwendigkeit vorliegen, weiters sollen Ausmaß und Beschränkungen im Urteil genau festgeschrieben werden. Vorteil dieser Überlegung ist, dass sowohl die Interessen des Eigentümers, als auch die des Berechtigten des eigentumsbeschränkenden Rechts erwägt und zur Geltung gebracht werden können.

III. Im verfassungsrechtliche Fragen analysierenden Kapitel sind die Ergebnisse wegen der deskriptiven-analytischen-vergleichenden Methode eher auf einer höheren Abstraktionsgrad, sie sind deshalb positiv-rechtlich oder taxativ weniger aufzuzählen.

Die wichtigste Frage dieses Themas ist die soziale Bindung des Eigentums, die sich aus der ungarischen Verfassung nur mittelbar ableiten lässt: Das Präambel verweist auf den Übergang in den die soziale Marktwirtschaft verwirklichende Rechtsstaat. Unter Berücksichtigung der nicht unerheblichen deutschen Einwirkung darf die Adaptation auf die ungarischen Verhältnisse der Fragestellungen und Antworten der deutschen Praxis als wichtig erachtet werden, besonders die Bestimmung der frühen deutschen Verfassungsentwicklung wonach „Eigentum verpflichtet“. Mittelpunkt der Bestimmungen über den Eigentumsschutz ist die Regelung der Enteignung. Konnte ein Eingriff nicht in den Begriffskreis der Enteignung einbezogen werden, war der Eigentümer zu seiner Duldung gehalten. Das Problem wurde vom Reichsgericht durch eine erweiterte Auslegung des Begriffs Enteignung gelöst: Das Vorhandensein eines Begünstigten der Eigentumsbeschränkung war nicht unbedingt erforderlich, und die Eigentumsbeschränkungen wurden – solange in der konkreten Situation notwendig – in

den Anwendungsbereich des verfassungsrechtlichen Eigentumsschutzes einbezogen. Artikel 14 des Grundgesetzes bedeutete hier eine nicht unerhebliche dogmatische Änderung, wobei praktisch nichts anderes gemacht wurde als dass die in der Anwendung der früheren Regelung bis dahin erfolgte Entwicklung in positivrechtliche Form gegossen wurde. Auch in den einschlägigen Entscheidungen des ungarischen Verfassungsgerichts treffen ist diese Argumentation anzutreffen, das Vorgehen und das Ergebnis können also an die ungarischen Verhältnisse adaptiert werden; das unterstreicht die Bedeutung der komparativen Forschung.

IV. Die Bestimmungen der Europäischen Menschenrechtskonvention über Eigentumsschutz und zur Eigentumsbeschränkung werfen viele Fragen zur Bestimmung des Objekts des Eigentumsrechts und zur Auslegung der Enteignung auf, deren Beantwortung, wenigstens im Ansatz, Forschungsaufgabe war. Die Schwierigkeit hier ist das verstärkte Vorkommen der Probleme der nationalen Rechtsordnungen, d. h. der Rechtstheoretische Gegensatz zwischen der notwendigen Abstraktion der Regelung und der Konkretheit des Einzelfalls. Das kann nur durch subsumieren des Einzelfalls unter die einschlägige Bestimmung gelöst werden. Oft stellt sich das Problem in Hinblick auf die Konvention, die ihrerseits auch notwendigerweise abstrakt gegenüber den nationalen Rechtsordnungen ist. Eine besonders interessante Frage ist die Bestimmung über Eigentumsschutz, die die Beachtung der Güter (possessions) und das Verbot der Aberkennung des Eigentums (property) vorsieht. In der Rechtssache Handyside hat der Gerichtshof festgestellt, dass die zwei Begriffe trotz der verschiedenen Formulierung beide das Eigentum bedeuten. Die Konvention stellt jedoch nicht nur Objekte des Eigentumsrechts im engeren Sinne unter Schutz, sondern auch z. B. die rechtmäßig erwartete Einnahme. Einnahmen, die künftig fällig werden, gehören nur im Anwendungsbereich der Konvention, wenn ihre Gegenleistung bereits erbracht wurde oder sie mit einer Forderung verbunden sind, die rechtlich gelten gemacht werden kann.

V. Als Fazit ist hervorzuheben, dass im Abschluss eines jeden Kapitels die jeweils wichtigsten Bezüge der dort behandelten Fragen unter der je nach dem Charakter des betreffenden Bereichs höchstmöglichen Abstraktion zusammengefasst worden sind. Ohne diese zu wiederholen soll ich noch kurz die wichtigsten Möglichkeiten für die Nutzung der Forschungsergebnisse erwähnen.

4. Möglichkeiten für die Nutzung der Forschungsergebnissen

Die Komplexität, der vielfältige theoretische und praktische Kontext der untersuchten Fragen machte die Bearbeitung einer breiten ausländischen Literatur notwendig. Das hat die komparative Sichtweise gefördert, weil die betreffenden ausländischen Bücher, Aufsätze, verfassungsgerichtliche Urteile, Einzelfallentscheidungen sich oft nicht nur von der in Ungarn angewandten Betrachtungsweise, aber auch voneinander unterscheiden. Eine Synthese ist schon im Allgemeinen nützlich, und ist, nach etwaigen Korrekturen, auch auf die ungarischen Verhältnisse anwendbar. Als typisches konkretes Beispiel sei hier die Anwendung der Praxis der verfassungsrechtlichen Fragen der Eigentumsbeschränkung auf ungarische Verhältnisse erwähnt.

Der Charakter des untersuchten Themas ermöglicht eine vielseitige Benutzung der Forschungsergebnissen im Universitätsunterricht im Rahmen von Alternativkursen oder Kursen mit Rechtsvergleichungscharakter. Darüber hinaus kann die Zusammenfassung betreffender Theorien Grundlage einer zukünftigen Forschung in einem der behandelten Teilbereiche bilden. Und die de lege ferenda Feststellungen können für zukünftige Änderungsvorschläge des positiven Rechts richtungweisend sein.

5. Verzeichnis wichtiger Publikationen zum Thema

1. Ujlaki Tamás: A tulajdon magánjogi korlátozásai az 1945 előtti magyar magánjogban és de lege ferenda az új kodifikáció szemszögéből (Privatrechtliche Eigentumsbeschränkungen im ungarischen Privatrecht vor 1945 und de lege ferenda angesichts einer neuen Kodifikation) (In: Az ELTE Polgári Jogi TDK évkönyve, 1999)
2. Ujlaki Tamás: A tulajdon magánjogi korlátozásai a bírói gyakorlat szemszögéből és alkotmányossági nézőpontból (Privatrechtliche Eigentumsbeschränkungen aus dem Blickpunkt der richterlichen Praxis und aus verfassungsrechtlichem Aspekt) (In: Az ELTE Polgári Jogi TDK évkönyve, 2000)
3. Ujlaki Tamás: A kötelmi jog általános részének és bírói gyakorlatának elméleti, történeti és jogösszehasonlító elemzése (Theoretische, historische und rechtsvergleichende Analyse des allgemeinen Schuldrechts samt seiner richterlichen Praxis) (In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2006)
4. A Polgári Törvénykönyv Magyarázata : XVII., XVIII., XIX., XX., XXI., XXII., XXIV. fejezet (Kommentar zum ungarischen Zivilgesetzbuche, Kapitel XVII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIV) (Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2006)
5. Csődjog: 41-64. § kommentárja (Insolvenzrecht: Kommentar zu den §§ 41 bis 64) (HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.)